

Преузето са православног сајта: www.lazarica.org.yu

О. Георгије Флоровски

СВЕТИ ЈОВАН ЗЛАТОУСТИ

(из књиге Источни Оци IV века, издање манастира Хиландара)

1. ЖИВОТ И ДЕЛА

1. Златоустов живот беше веома буран и тежак. То беше живот подвижника и мученика. Међутим, Златоусти се није подвизавао у затворништву или у пустињи, него усред животне сујете, посред света, на епископском престолу и катедри проповедника. Он је био бескрвни мученик. Њега нису гонили они изван Цркве, него лажна браћа. Он је живот окончао у оковима, у изгнанству, одлучен, прогоњен од стране Хришћана због Христа и због Јеванђеља које је благовестио као откривење и као закон живота. Златоусти је првенствено био благовесник, проповедник Јеванђеља. Заједно са тим, он је свагда био савремен, па чак и учитељ који се дотицао свакодневице. Крајњи смисао његовог учитељства разумљив је само из живог историјског контекста. Био је то јеванђелски суд над савременошћу, над тобожњим учрковљењем живота у коме, по Златоустовом сведочанству, многи налажаху превремено спокојство у хришћанској заједници IV века. Тиме се објашњава рескост и оштрина са којом је поучавао овај васељенски проповедник љубави. Њему се чинило да [реч Јеванђеља] проповеда и сведочи пред мртвацима. Неправда и мржња хришћанског света пред његовим очима се откривала у катастрофалним, скоро апокалиптичким цртама... „Угасили смо ревност и тело Христово је постало мртво"... Лагано бреме љубави за мрзећи свет постало је несносно бреме. Тиме се објашњава и жалосна судбина Златоустова, кога су прогнали правде ради... Зато вас мрзи свет.

2. Свети Јован беше родом из Антиохије. По своме духовном склопу и по свом религиозном погледу на свет он беше типични антиохијац. Тачна година његовог рођења није позната. Она се приближно датира у четрдесете година IV века између 344. и 354. године. Свети Јован је потекао из богате и познате хришћанске породице. По своме рођењу и васпитању припадао је јелинским културним круговима малоазијског друштва. Тиме се објашњава његова висока лична култура, аристократско благородство његовог лика и извесна светскост његовог опхођења. Културе се Златоусти није одрекао ни приликом напуштања света и свега што је у свету. О Златоусту можемо свагда говорити као о правом Јелину. Он је добио блиставо и широко образовање. Учио се код знаменитог Ливанија. Златоусти није био мислилац или филозоф. У категоријама античког света њега можемо одредити као оратора или ритора. Антички ритор је био учитељ, моралиста, проповедник. Такав учитељ беше и Златоусти. Златоустов јелинизам открива се, пре свега, у његовом језику и стилу. Као оратора и стилисту можемо га сравнити са Демостеном, па чак и са Ксенофонтом и Платоном. У стилу Златоустовом наново оживљава сила и блесак класичне Атине. Као атињанина су га видели и његови

савременици. Не може се рећи да је јелинизам Златоустог био само спољашни и формалан: то је пре стил, него само форма... Извесно је да Златоусти никада није био узбуђен унутарњом и философском проблематиком јелинизма и да никада није дошао у ситуацију да у себи мири Јелина и Хришћанина. Међутим, то је била карактеристика целог антиохијског културног типа, „историјске“ културе Мале Азије. Беше то пре „филолошка“, него „философска“ култура... У сваком случају, Златоусти је за свагда остао Јелин... То се осећа већ у његовом морализму. Морализам као да је био природна истина античког света. Тиме се објашњава и оправдава преображавајућа рецепција стоицизма у хришћанској етици, тј. сублимација природне правде [тј. истине] до благодатних висина. Код Златоуста су такође врло јарке црте таквог преображеног стоицизма. Он је свагда учио о наравственој мудрости, о моралном благородству. Он је свагда мислио у категоријама наравствене процене. Међутим, испуњавање природне правде он је видео само у откривеном јеванђелском идеалу. Погрешно је мислити да Златоусти није био мистик. „Морализам“ не искључује „мистицизам“. Међутим, и сам Златоустов мистицизам има првенствено морални смисао. То је мистика савести, мистика добра, мистика добротинастава и врлина... Код Златоустог су много слабије изражени естетски мотиви. Прекрасно је за њега било пре етичка, неголи естетичка категорија. Лепоту је он, пре свега, видео у делатном добру. Јеванђеље је за њега било књига о лепоти добра, јављеног у образу Богочовека. Тиме је опредељена тема његовог живота...

Златоустов морални карактер изграђен је веома рано, још у младалачким годинама. Пример и поуке његове мајке беху поткрепљени саветима свештених наставника Мелетија Антиохијског, Диодора, аскете Картерија... Световна звања нису привлачила Златоуста. И пре но што је могао напустити свет, он се у родитељском дому предавао аскетским подвизима. Тек после смрти своје мајке, 374. или 375. године, свети Јован је дошао до могућности да се удаљи у манастир. Недалеко од Антиохије он проводи четири године, а после тога још две године у пустињи... То је за Златоустог било привремено искушавање. Он се затим враћа у свет да би се у њему подвизавао. Аскетизам је за Златоустог пре био духовно окружење, него одређена спољашња и животна форма. Аскетизам је за њега, пре свега, значио одрицање, тј. унутарњу слободу и независност од света, од спољашњих околности и услова живота. У том смислу је он цео свој живот остао аскета. У свет се он вратио као проповедник аскетизма и то не ради тога да би позивао на спољашњи одлазак из света и из градова. У томе одласку он је видео само привремену меру... „Често сам се молио, говори Златоусти тих година, да нестане потреба за манастирима и да и у градовима настане добри поредак, због кога нико никада више не би осетио потребу да бежи у пустињу“... Златоусти је стремио да преобрази живот градова на јеванђелским начелима, у духу „најузвишеније философије“. Ради тога је он и постао пастир и проповедник.

3. Свети Јован је ђаконско посвећење примио 381. године од Мелетија Антиохијског, а презвитерско од свога претходника Флавијана, 386. године. О своме новом призивању Златоусти казује у знаменитим књигама „О свештенству“ (у ствари, о епископском служењу). Тешко је рећи када их је написао. Ипак, свакако

их није написао после презвитерског рукоположења. Он полази од идеја светог Григорија Богослова. Златоусти наглашава два основна мотива. Прво, казује о узвишености свештеног звања, као призвања за вршење тајни. „Свештено служење се проводи на овој земљи, али заузима место посред небеских власти“...

Свештенство је установио сам Утешитељ. Да ли ми још остајемо на земљи када поново видимо Господа, принесеног и умрлог, и када се кропимо Његовом крвљу. Свештеник предстоји жртвеној трпези... Престо свештеника је постављен на небесима. Свештенику је дата небеска власт кључева, која није дарована ни анђелима... Друго, Златоусти у свештенику види, пре свега, учитеља, наставника, проповедника, пастира душа. Управо о учитељском служењу свештеника он највише говори. У том смислу он свештеника ставља изнад монаха: у пастирском служењу има више љубави, неголи у манастирској осамљености. Пастирство је служење делатељне љубави, служење ближњима... „Сву васељенује изопачило управо мишљење да само монасима приличи велика строгост живота, док други могу да живе безбрижно“, примећује Златоусти...

Као пастир и презвитер, сам Златоуст је првенствено био проповедник. Тешко се могу пребројати све теме којих се он дотицао. Из антиохијских проповеди треба, свакако, истакнути знамените беседе „О статуама“, и још дуг низ егзегетских беседа на Матеја и Јована, на посланице Коринћанима, Галатима, Титу, можда и Ефесцима и Римљанима и, вероватно, на Књигу постања. Овоме времену припадају и слова против Јудејаца, против аномијаца... Златоусти никада није говорио на мисаоне теме. Његове беседе су увек животне и живе. Он се свагда обраћао живим људима. По његовим беседама можемо судити и о његовим слушаоцима и о самом проповеднику. Своју реч он свагда усмерава према закључцима воље, према практичним захтевима. Он, пре свега, учи о љубави. Заједно са тим он свагда иште сврховитост и одговорност. Златоусти говори са влашћу, али влашћу вере и убеђења. И он сам је наглашавао да се ради о преображавајућој власти, о сили духа. Међутим, више од свега, то беше власт љубави. Љубав је и везивала Златоустог са његовом паством.

4. Златоусти је 398. године био позван на цариградску катедру, Позван је, наиме, као већ признати пастир и учитељ. То беше воља клира, црквеног народа и двора. У Цариграду Златоусти наставља са својим проповедима. Созомен примећује да је Златоусти имао обичај да седне међу народ, на амвону чтеца. Слушаоци су се тискали око њега. То су пре биле беседе, неголи слова... Том периоду припадају његова тумачења Дела апостолских, Псалама и многих Посланица апостола Павла. Многе његове беседе беху стенографски записиване, што је омогућило да се сачува сва живост живе речи. Задатак наравственог преваспитавања друштва и народа у оно време беше се поставио пред Златоустим са изразитом силом. Он је имао утисак да проповеда људима којима је Хришћанство постало једноставно модна одећа. „У броју од неколико хиљада, говорио је он, тешко да се може наћи сто који се спасавају, премда је и то сумњиво“... Њега је смућивала и сама бројност Хришћана „биће само више хране за огањ“... Са горчином је он говорио о насталом благостању: „Одсуство опасности представља највеће гоњење на благочашће, горе од било ког гоњења. Нико не схвата и нико не осећа опасност: одсуство опасности рађа безбрижност, ослабљује и успављује ду ше, а ђаво убија спавалице“. И глас

проповедника је постајао суров и изобличујући. Око себе он види сено погодно једино за огањ... Златоустаје погодило наравствено опадање не само разврат, него, више од свега, прећутно унижавање захтева и идеала... И то не само међу световњацима, него и међу клиром... Златоусти се није борио само речју изобличења, него и делом делима љубави... „Нико не би остао паганин када бисмо ми били прави Хришћани“, говорио је он... Он се бринуо о делима милосрђа и оснивао болнице и сиротишта. Он се старао да сву снагу усмери на стваралачку делатност и од свих је очекивао подвиг. То је изазивало противљење и незадовољство, и то не само у Цариграду, него и у другим дијецезама. Непријатељство према светом Јовану се испољавало много пута. Сукоб са императорицом Евдоксијом био је само последњи повод за прасак. Златоусти је свагде имао непријатеље пре свега, у клиру, нарочито међу лутајућим монасима, а такође и на двору, међу богаташима. Сувише би било сложено да изложимо сву мрачну историју свргавања и осуде Златоустог на срамном сабору „под храстом“. Међу епископима су се нашли издајници, са Теофилом Александријским на челу. Међу другима, који су активно непријатељевали против њега, налазили су се увређени Акакије Веријски, Северијан Гавалски и Антиох Птолемаидски. Оптужби против Златоустог беше много. Између осталих, постојало је и подозрење за оригенизам. Златоусти је био свргнут, а император је потврдио осуду. Прогонство Златоуста није био дуговремено. Врло брзо је био враћен на катедру, а народ га је дочекао ликујући. Ипак, непријатељство није престало. Против Златоустог су искористили и сам факт повратка на катедру без претходног поништења саборске пресуде. По четвртом правилу Антиохијског сабора следило је губљење права, па чак уколико је пресуда била неправедна. Златоусти није сматрао законитим сабор који га је осудио (и у томе није био усамљен), а није признавао ни антиохијско правило. Он је захтевао сабор да би се оправдао. Међутим, епископи су га по други пут осудили. Онје, пак, и даље наставио са својом службом. Пометња је нарастала. У јуну, 404. године, Златоусти је по други пут био прогнан. Упућен је најпре, у Кукуз, у Малу Јерменију, а затим у Пителинт. Тежину пута он није издржао, те се 14. септембра 407. године упокојио. Врло брзо се обелоданила сва неправда везана за осуду Златоустог. Већ 417. године цариградски епископ Атик враћа његово име у диптих, ослањајући се на глас народа. Кирило Александријски је оштро протествовао: „Ако је Јован у епископству, због чега Јуда није са апостолима? И ако има места за Јуду, где је онда Матеј?“... Међутим, 419. године су и александријци попустили. Остаци Златоустови су 438. године пренесени у Цариград и сахрањени у Храму светих апостола. Пресуда сабора „под Храстом“ беше поништена општим сведочењем Цркве.

5. Златоустово литерарно наслеђе је огромно. Његово име је временом постало толико славно да су га користили за потписивање и туђих беседа и слова. Могуће је издвојити неоспорна Златоустова дела, као и она која му сигурно не припадају. Међутим, нека и даље остају под знаком питања, нарочито она којима нисмо у стању да установимо правог аутора.

Највећи део Златоустових радова јесу беседе или слова, омилије. Међу њима су особито важне егзегетске беседе. Остале имају најразноврснији садржај. Нарочито треба нагласити беседе на празничне дане и у спомен светитеља. Све су то

изговорене беседе. Други низ његових радова чине поуке, намењене читању. Нарочито треба истаћи дела на аскетске теме и књиге о свештенству, које припадају његовим раним годинама. Осим тога, сачувано је око 240 писама, сва из другог прогонства. Она су веома важна као материјал за оцену његове свете личности. Веома је сложено питање о литургији Златоуста. У најдревнијем рукопису, у Барбериновом молитвослову (VIII век) не налазимо његово име, иако се о његовој литургији говори већ у VI веку. Није ни мало лако утврдити шта припада Златоусту у ономе што се налази у чину [литургије] који се везује за његово име. У томе смислу веома је корисно упоређивање литургијских података из његових беседа, нарочито раних. Међутим, ни то нам неће пружити одговор на постављено питање. Ипак, не може бити спорна његова велика брига око уређења богослужења, нарочито евхаристијског.

Златоустов утицај је био велики. Врло брзо је постао „васељенски учитељ и светитељ“, и то пре на делу, неголи именом. Од VI века су га већ називали Златоустим. У VIII веку то име постаје општеприхваћено. У егзегетици Златоусти за свагда постаје образац и ауторитет. За њим су буквално ишли готово сви каснији византијски тумачи, нарочито Теофилакт Бугарски. Историја литерарног утицаја Златоуста јесте једно од најсветлијих поглавља у историји хришћанске писмености и отачког предања.

2. ЗЛАТОУСТИ КАО УЧИТЕЉ

1. Златоусти је имао дар речи, дар живе и власне речи. Он је поседовао темперамент оратора: у томе је одгонетка његове покоравалуће силе. Он је волео да проповеда: „Ја сам убедио своју душу да испуњава проповедничко служење и да твори заповести све докле год дишем и докле Богу буде угодно да продужи мој живот, без обзира да ли ће ме ко слушати или не“. Пастирско служење Златоусти је, пре свега, схватао као учитељско служење, као служење слова. Пастирство је власт, али власт слова и убеђења: у томе је коренита разлика између духовне власти и световне власти. „Цар присиљава, свештеник убеђује. Један дејствује наредбом, а други саветом“... Пастир је дужан да се обраћа слободи и вољи човековој. „Нама је заповеђено да људе спасавамо словом, кротошћу и убеђивањем“, говорио је Златоусти. Смисао хришћанског живота за Златоустог беше у слободи, и стога у подвигу и делима. О слободи и самоделатности човековој он је стално говорио и напомињао. Управо у слободи је он видео човеково „благородство“, образ Божији који му је дат. Наравствена област за Златоустог јесте, пре свега, област воље и произвољења. У том смислу Златоусти беше доследни волунтариста. У покретима воље он је видео како почетак и ослонац греха, тако и почетак и пут врлине. По

његовом мишљењу Христос „не долази да разруши природу, него да исправи произвољење“. Дејство Божије благодати у човеку делује без „наношења штете нашем самовлашћу“. Другим речима, сам Бог делује убеђивањем, а не принудом: „Он предлаже, саветује, опомиње да се уклањамо од рђавих поступака, али не присиљава“. Пастир је дужан да подражава божански пример... Златоусти је био максималиста по складу, а темпераментом беше оштар и строг. Међутим, он свагда беше против било какве присиле и приволе, чак и у борби са јеретцима. Златоусти је свагда био против спољашњих и световних мера борбе у делима вере и наравствености: „Хришћанима је нарочито забрањено да оне који су пали у грех исправљају насиљем. Наша борба не ствара од живих мртваца, него од мртвих живе, будући пуна кротости и смирења... Ја не гоним делом, него речима, и не прогоним јеретике, него јерес... Мени приличи да трпим прогоне, а не да гоним; да будем мучен, а не да мучим. Тако је и Христос победио као распет, а не распињући; примајући ударце, а не ударајући"... И још више, Златоусти је био и против ухитрене осуде људи који другачије мисле. У том смислу је врло карактеристично његово знаменито слово „О проклињању и анатеми"... Силу Хришћанства он види у кротости и трпеливости, а не у власти. Човек треба да је суров према себи самом, а не према другом...

2. Златоусти је првенствено био наравствени проповедник. Међутим, било би погрешно истицати и говорити да је он био учитељ наравствености, а не вере, и то не само због тога што се он врло често, нарочито у раним, антиохијским годинама, дотицао правих догматских тема, него и стога што је он свој наравствени идеал изводио из догматских претпоставки. То се нарочито читује у његовим егзегетским беседама, особито у тумачењу Посланица [апостола] Павла. Златоусти је имао омиљене догматске теме којима се постојано враћао: прво, учење о Цркви, које је нераскидиво везано са учењем о искупљењу, као првосвештеничкој жртви Христа, који је преко Крста узишао на небеса (дакле, он раскрива учење о Цркви као о новом бићу, а не само о новом животу); и друго, учење о Евхаристији, као о тајинству и жртви (стога врло основано Златоуста именују „евхаристијским учитељем")... Златоусти није имао богословски систем. Узалудно је код њега тражити догматске и богословске формуле. У христологији и мариологији, чак, он није увек слободан од нетачности и једностраности обичног антиохијског богословског језика... Златоусти је сведок вере: тиме се објашњава због чега су његовим расуђивањима, у древности, придавали тако велики значај, нарочито на западу. У њему су послушавали глас црквеног предања... Пред Златоустим беху особити задаци: он није толико ревновао у оповргавању погрешних мишљења, колико се старао да Хришћани по имену схвате да истине вере јесу истине живота, заповести живота, које треба показати у личном животу. То су у његово време многи заборављали. Златоусти је захтевао живот по вери, претпостављајући да су истине вере његовим слушаоцима познате. Ићи даље, било би преурањено, све док је срце немарно, и док ни зачеци вере нису оживотворени у душама. Наравно, извесно је да Златоусти није имао призивања за спекулативно богословље. Али, најмање од свега он беше адогматични моралиста. У свом богословском исповедању он, пре свега, исходи из апостола Павла. То је била проповед о Христу и спасењу, а не проповед морала. Сам „евангелизам" Златоустов имађаше догматски смисао: сав живот за њега беше повезан са ликом Христа, и то не само

као пророка, него, пре свега, као Првосвештеника и Јагњета. Са тим је повезана сва Златоустова сакраментална мистика.

Овоме треба додати да за Златоуста само чистота живота сведочи о чистоти вере. И више од тога: само се кроз чистоту живота најпре достиже чистота вере, док нечисти живот обично рађа неисправна учења. Вера се осуштаствљује и испуњује само у љубави: без љубави права вера просто није могућа ни вера, ни сагледавање, ни познање тајни... Без љубави разумско богословље постаје безизлазни лавиринт... Златоусти је пред собом гледао помућена и успавана људска срца. Он је хтео да их пробуди за духовни живот и љубав. Са овим је повезан извесни индивидуализам Златоустог. Он је слабо осећао реалност световног друштва. Пред њим су се свагда налазили људи као јединке. Они се за њега сједињују само у Цркви. У том индивидуализму је корен Златоустове остелљивости. Он се никада не бави општим местима. Свагда је конкретан и очигледан, учи на примерима и указује на одређене случајеве. Најмање се код њега могу наћи условне риторске схеме: у томе он премашује чак и Григорија Богослова. Он никада не заборавља да је пастир душа, а не оратор, и да његов задатак није да разјасни или до краја развије ову или ону објективну тему, него да троне живо срце, да приволи вољу и разум. Логичка и формална стројност његове речи је због тога трпела извесну штету, али је стицала унутарњу сврховитост. То је био својеврсни дијалог са ћутљивим сабеседником, о коме проповедник понекад и каже понешто. Међутим, то никада није био монолог без аудиторијума.

3. Чини се да је Златоусти најчешће говорио о богатству и сиромаштву. Повода за то стално му је давао сам живот живот великих и метежних градова... Треба нагласити да су за Златоустог то била наравствена питања: социјалне теме за њега имају првенствено морални смисао. Он, пре свега, говори о правом понашању Хришћана... Са наравствене тачке гледишта он суди о животу који га окружује. Около себе он види сувише много неправде, суровости, страдања, невоље. Он врло добро увиђа колико је то повезано са духом похлепе, са социјалном неједнакошћу. Он не тугује само због неплодне раскоши, него и због богатства као саблазни. Богатство првенствено саблажњава самог богаташа. Само по себи, богатство није вредност. Оно је само театрална маска која скрива прави човеков лик. Међутим, богаташ се привикава да га сматра нечим драгоценим, пада у опасну самообману и везује се за привидно благо. Није опасно само неправедно и нечасно стечено богатство, него и свако поседовање... Ипак, богатство није опасно само по себи, него као стимулација воље, као повод за прецењивање трулежног и умишљеног. „Љубав према богатству јесте неприродна страст", каже Златоусти. „Жеља за богатством није ни природна, ни неопходна, већ излишна"... Опасно је то скретање воље. Богатство је опасно бreme... „Богатство за вас није штетно због тога што против вас окреће лопове и разбојнике и што потпуно помрачава ваш ум, каже Златоусти, него, пре свега, стога што вас чини робовима бездушног имања, удаљавајући вас од служења Богу"... Ту се крије противуречност: дух стицања везује нас за ствари, а Бог нас учи да их презиремо и да их се одричемо. „Није штетна само брига око стицања богатства, већ и прекомерна брига о најпотребнијим стварима", напомиње Златоусти. „Показавши штету од

пристрасности према богатству, Христос своју заповест још више проширује. Он није само заповедио да презиремо богатство, већ забрањује да се бринемо и за укусну храну: Не брините се душом својом, шта ћете јести"... Међутим, тиме се још не исцрпљује питање: „Није довољно само презирати богатство, подсећа Златоусти, већ треба хранити убоге и, што је најважније, ићи за Христом"... Тако се показује нова противуречност: световном патосу стицања, гомилања, патосу чувања вештаствених добара супротставља се јеванђелска заповест: подели сиромасима... У таквом плану се врло јасно испољава сва неправедност света, неправда социјалне неједнакости: у присуству сиромаштва и беде свако богатство је неправедно и мртво јер сведочи о тврдоћи срца, о одсуству љубави... Са ове тачке гледања Златоусти не одобрава ни благољепије у храмовима. „Црква није ради тога да би се у њој топило злато и ковало сребро", каже он. „Она је свечани сабор анђела. Стога ми тражимо на дар душе. Ради душа Бог, наиме, прима и остале дарове. Трпеза тада није била сребрна, нити је Христос из златног сасуда предавао пиће, тј. крв своју ученицима. Па ипак, све је тамо било драгоцено и све је побуђивало на побожност, будући да је све било пуно Духа. Желиш ли да успоштујеш тело Христово? Немој презрети Христа, кад га видиш нагог... Каква је корист од тога што га у храму поштујеш свиленим прекривачима, а изван храма га остављаш да трпи хладноћу и наготу... Каква је корист од тога што је трпеза Христова препуна златних сасуда, а самог Христа мучи глад? Ти лијеш златну чашу, али у чаши не пружаш хладну воду. Христос као бескућник, ходи и тражи кров над главом. Ти, пак, уместо да га прихватиш, украшаваш подове, зидове, врхове стубова. На коње стављаш сребрне алке, а на Христа, везаног у тамници, нећеш ни да погледаш"... Златоусту се чинило да је свака уштеђена ствар узета од убогога. Јер, не може неко бити богат, а да други због тога не буде сиромас. „Почетак и корен богатства треба свакако да се крију у некој неправди", размишљао је он. Сиромаштво Златоуст уопште није сматрао врлином. Са једне стране, сиромаштво га је привлачило као невоља, као страдање, и због тога што је међу беднима Христос, који и сам долази у обличју сиромашног, а не богатог... Са друге стране, сиромаштво је пут врлине, уколико је изабрано добровољно Бога ради, и уколико се прихвата са радошћу. Најзад, ништи је слободнији од богаташа. Он је мање везан, има мање брига... Он лакше живи и лакше се подвизава. Свакако, Златоусти је знао да и оскудица може бити тешко бреме, и то не само спољашње, него и унутрашње, као извор зависти, злобе и очајања... Због тога је настојао да се бори са сиромаштвом. Његова пажња је свагда обузета наравственом страном дела. Он не беше социјални реформатор, него само пастир душа. То не значи да није имао социјални идеал. Његов социјални идеал је, пре свега, био наравствени идеал. То је био, пре свега, идеал једнакости. Јер, неједнакост искључује праву љубав... Златоусти полази од мисли да, у строгом смислу речи, нема и не може бити сопствености. Јер, све припада једино Богу и само њему. Од њега [све долази] као дар, као зајам. Све је Божије. Човеково може бити само добро дело... При томе, Бог све даје на општу употребу... „Уколико наша блага припадају заједничком Владици, онда су у једнаком степену и наслеђе наших саслугу: што припада Владици, то припада свима. Зар не видимо такво устројство и поредак у великим кућама... Све царско припада свима. Градови, тргови и улице припадају свима: ми се сви у истој мери њима користимо. Погледај на уређење Божије. Он је неке предмете учинио заједничким свима како би посрамио род

људски. Ваздух, сунце, воду, земљу, небо, море, светлост, звезде је свима једнако поделио, као браћи... И друге ствари је учинио заједничким: бање, градове, тргове, улице. Приметите да око онога што припада свима нема ни најмање расправе, већ се све одвија мирно. Ако неко покуша да на било који начин нешто отме или обрати у своју сопственост, јавиће се расправе и као да ће и сама природа узнегодовати. И док Бог покушава да нас одасвуд сабере, ми се усрдно трудимо да се међу собом поделимо, да се одвојимо један од другог, образујући лични посед и изговарајући хладне речи: »То је твоје, а ово је моје«. Тада настају спорења и огорчења. А где нема ничег сличног, нема ни спорова, ни расправа. Дакле, нама више одговара опште, неголи појединачно коришћење стварима. Оно је сагласније са природом. Због чега нико не покреће тужбу око владања тргом? Зар не због тога што он припада свима?"... Златоусту се чинило да су чак и животиње боље... „Код њих је све заједничко и земља, и извори, и пашњаци, и горе, и шуме. И ни једна од њих нема више од друге. А ти, човече, најкроткије живо биће, постајеш свирепији од звери, закључавајући у своје дому храну за хиљаду и више хиљада сиротих, премда са њима имамо заједничку природу и много другог осим природе: опште небо, сунце, месец, хор звезда, ваздух, море, ватру, воду, земљу, живот, смрт, младост, старост, болест, здравље, потребу у храни и одећи. Тако су нам општа и духовна блага: свештена трпеза, тело Господа, часна крв Његова, обећано Царство, бања препорода, очишћење грехова, истина, освећење, искупљење, неизрецива добра... Није ли, онда, од стране од оних који имају толико заједничког међу собом (и природу и благодат и обећања и законе) безумно да буду толико пристрасни према богатству, да избегавају једнакост, да злбом премашују свирепост звери, иако знају да предстоји неопходност да се ускоро све то остави"... Узрок неједнакости Златоусти види у човековој вољи и слободи, у вољи за сопственошћу. Од слободне воље човекове зависи на који начин ће располагати са датим му даровима. У том располагању налази се, по Златоусту, суштина питања. Он не захтева свеопшту беду и сиромаштво. Он само изобличава раскош и изобиље, неправичну неједнакост. Он иште праведност. Материјална добра добијамо од Бога и не треба их се гнушати. Али, њих не треба, због своје личне користи, отуђивати на штету других. Разрешење питања Златоусти види у љубави, јер љубав не тражи своје (1.Кор13,5). Њему се чинило даје то питање већ било решено у првој Цркви, као што се наводи у Делима апостолским. „Одрицали су се имања и радовали се, и беше велика радост јер су стечена добра била велика... Није било хладне речи: »Моје и твоје«. Због тога је и постојала радост око трпезе... Суров израз »моје и твоје«, који је изазвао многе ратове у васељени, беше изгнан из те свете Цркве и они су на земљи живели као анђели на небу: нити су бедни завидели имућнима, будући да није било богатих, нити су богаташи презирали бедне, будући да није било сиротих... Тада није било овога што се сада збива. Сада сиротима удељују они који имају богатство, а онда није било тако... Међу свима је постојала једнакост и сва богатства беху заједничка"... Карактеристично је да су се, пре свега, на овој пример увек позивали идеолози монашког општежића, потпуно одричући право на личну својину. Златоусти би хтео да монашки пример понови у свету. При томе, он у виду имаше односно малу заједницу у Антиохији или у Цариграду. У својим беседама он је образлагао да би при добровољном одрицању од имања и при његовом праведном распоређивању сви били обезбеђени. Баш тако је тада био

организован Црквени иметак: он је био заједнички, а њиме је располагао епископ. Делимично се он трошио на потребе храма, од једног дела је живео клир, али је, пре свега, иметак био „наслеђе убогих". Свакако, Златоусти истиче да такво позаједничаване иметка може бити корисно само уколико је добровољно, уколико је израз љубећег самоодрицања и љубави. Због тога оно претпоставља високи степен наравственог напретка и савршенства. Другим речима: ради се о крајњем или идеалном случају хришћанског милосрђа. Стога се Златоусти ограничава на штедру милостињу, коју схвата у врло широком смислу постоји вештаствено давање, али постоји и милостиња саветом... „Зар неће бити велика милостиња, пита Златоусти, ако неко душу обузету унијем, обухваћену крајњом опасношћу, окружену пламеном (страсти), ослободи од болести?" За Златоустог је најважнија једнодушност, осећај јединствености, осећај заједничке одговорности и бриге. Управо стога је он милостињу сматрао неопходним и суштинским моментом хришћанског живота. „Ко није милостив, остаће изван брачне ложнице, каже Златоусти, и свакако ће погинути. Нећеш бити услишен због уздицања руку: пружај руке ка убогим, а не ка небу"... Објашњавајући Спаситељеву есхатолошку беседу, Златоусти примећује: „Он не говори ни о једној другој врлини, изузев о делима милостиње". Јер, милостиња потиче од љубави, а љубав је средиште и смисао хришћанског живота... У својој проповеди о милосрђу Златоусти се уздиже до мистичких висина. „Желиш ли да угледаш жртвеник Милосрднога? Није га саградио Веселеил, нити било ко други, до сам Бог, и то не од камена, него од вештаства светлијег од неба од разумних душа. Тај жртвеник је саздан од самих удова Христових. Тело самог Владике служи ти као жртвеник. Испуни се страхопоштовањем пред њим: на Владичанском Телу ти савршаваш жртву. Тај жртвеник је страшнији и од новог, а не само од древног жртвеника... Међутим, ти врло често поштујеш тај [нови] жртвеник зато што на себе прима Тело Христово, а унижаваш жртвеник који је само Тело Христово, и не обраћаш пажњу када се он разрушава. Такав жртвеник можеш видети свагде и на улицама, и на трговима, и сваког часа можеш на њему приносити жртву, будући да се и на њему освећује жртва"...

4. Пажњу заслужују и Златоустове мисли о грађанском уређењу. Он је врло често био принуђен да говори о власти, нарочито у Цариграду. По његовом мишљењу, власт је облик поробљавања и претпоставља неједнакост. Њу је установио Бог, али као последицу греха. У рају није било власти, јер не беше неједнакост. Стога човек беше слободан. Греховност чини власт неопходном. Она је нека стега заједничког живота: без власти би започела свеопшта борба... Међутим, господаре сами грешни људи и због тога власт врло често бива сурова и неправедна. И поред свега, она остаје законита, те се свакој власти треба повиновати. Власт своју границу има само у Цркви: световна власт се не распростире иза црквене ограде. Служитељи Цркве су позвани да теше увређене и увцељене. „Судије застрашују, а свештеници нека теше... Начелници прете, нека Црква бодри", говори Златоусти... „Посредством једног и другог, Бог устројава наше спасење. Он је и начелнике овластио да страше дрске; Он је и свештенике рукоположио да би тешили жалосне"... Осим тога, свештенство је позвано да уразумљује и изобличава владаре. „Последња свештеничка власт је изнад царске власти", говораше

Златоусти. „Стога и цар приклања главу под руку свештеника. И у Старом Завету су цареви помазивали свештеници"... Ипак, свештенику је дато право једино на реч и на смелост, али не и на примену силе. У Златоустовим очима, власт остаје неприкосновена, премда подлеже суду црквеног разума и савести. У том смислу су нарочито карактеристичне знамените Златоустове речи [у слову] „О статуама". Исто толико је карактеристично његово посредовање за Евтропија. Он је сам тај случај сматрао за „блиставу победу" Цркве, за „најславнији трофеј": на прагу Цркве разбија се мржња и непријатељство и зауставља се сила... Златоусти није имао планове за спољашње преустројавање друштва. Он је признавао и уважавао постојеће уређење и поредак. Он није стремио преобликовању друштва, него преображавању људи. Он је веровао у победну силу духа. Тиме се објашњава његов однос према ропству. Он је свестан све његове противприродности, али га не пориче и не иште његово укидање. Међутим, он то не иште стога што би такав захтев био неиспуњив. Напротив, Златоусти врло често иште баш неиспуњиве ствари. Његови строги наравствени захтеви не беху лагани. Међутим, он је видео непосреднији и бржи пут за савлађивање ропства и његове неправде: проповед кротости, пажње и љубави... Он је робовласницима напомињао о достојанству човека, о свеопштој једнакости свих људи пред Христом, а робове је позивао ка вишој слободи, на послушност Христа ради, у којој се олакшава свака световна зависност... Овде се поново показује преношење нагласка са световног на духовни живот, тако својственог Златоусту. Никакви спољашњи услови не могу ометати живот у Христу и са Христом, и у њему вечну радост и блаженство.

3. ЗЛАТОУСТИ КАО ЕГЗЕГЕТА

1. Као проповедник и учитељ Златоусти је првенствено био егзегета. Са извесном оштрином он је увек указивао на Писмо као на основни, довољни и обавезни извор и вероучења и наравственог назидавања. „Хришћанин је онај ко живи сагласно са Писмом, каже он, а ко са њим није сагласан, налази се далеко од истине"... Златоусти је све и сваког стално и упорно позивао на прилежно читање Библије. „Не чекај другог учитеља... Имаш реч Божију. Нико те неће научити као она"... Особито световни људи имају потребу за читањем свештених књига. „Јер, монаси се налазе у већој сигурности, будући да су се удаљили од градова. Али ми, који живимо посред мора греховних покуда и искушења, имамо нарочиту потребу за божанским лечењем, како бисмо се исцелили од рана које нас оптерећују и заштитили од будућих рањавања, како бисмо Писмом уништили огњене стреле сатанске"... У Свештеном Писму све назидава и лечи: „И у најкраћим изрекама Светог Писма можемо наћи велику силу и неисказано богатство мисли"... Ревносном читаоцу се у Писму откривају све нове и нове дубине. У њему се чује глас Божији који власно говори свакој људској души. „Чак и сам изглед Јеванђеља чини да смо уздржљивији перма греху", примећује Златоусти. „Уколико се томе

придода и пажљиво читање, душа као да ступа у тајанствено светилиште, чисти се и постаје боља, будући да са њом, кроз Писмо, разговара Бог"... Свештене Књиге су посланица коју је Бог из вечности написао људима. Отуда таква сила у читању Библије. Видећи да ревнујемо око постигнућа Његових божанских слојева, човекољубиви Владика просвећује и озарује наш ум и открива истину нашој души... Златоусти је био близак буквалном схватању богонадахнутости Писма. Он ју је проширивао на цео текст свештених књига, свеједно да ли је реч о набрајању имена, поздрава или чињеница. У Писму нема ничега сувишног и непотребног ни једне јоте, ни једног слога. Често додавање само једног слова мења смисао, као што видимо у преименовању Авраама... У самој људској слабости свештених писаца Златоусти види знак Божанског снисхођења или прилагођавања. Чак и у омашкама или размимоилажењима он настоји да открије скривени Божанствени смисао. „Несагласност јеванђелиста" он сматра намерном... „Када би они у свему били до танчина сагласни и по питању места и времена и самих речи, нико од наших непријатеља не би поверовао да су они писали без међусобног договора и сагласности, нити да је њихова сагласност искрена. Сада, пак, сама чињеница да у Јеванђељима постоје несугласице у малим стварима, треба да отклони сваку подозривост и свечано потврди веродостојност написаног"... Свештени писци су и писали и говорили „у Духу": кроз њих је говорио Дух. Међутим, тај наилазак Духа Златоусти одлучно разликује од опседнутости: свест и ум остају јасни и схватају оно што им се саопштава. То је пре озарење. У томе се огледа суштинска разлика профетизма од мантике. Због тога свештени писци не губе своју личност. И Златоуст се свагда задржава на личности писца и на околностима у којима су поједине књиге писане. Посебно се лик апостола Павла врло често изображавао пред њим. Хвалећи великог апостола незнабожаца, он је написао седам засебних беседа. И поред свега Библија је једна, будући да је у њој све од Бога. Писци су само перо брзописног књижевника.

2. У младости се Златоусти учи не само код Ливанија, него и код Диодора. У Диодоровој школи се обликовао његов библијски поглед на свет и заокружио његов егзегетски стил. О Диодору Тарсијском Златоусти је касније говорио са врло великим уважавањем и признањем: „Он је живео апостолским животом, у сиромаштву, у молитви и у служењу речи". „Он је имао језик који истаче мед и млеко", који је био труба и лира... Као егзегета Златоусти није био новатор. Он је само настављао већ изграђену традицију.

У историји антиохијског богословља много тога остаје нејасно. Нема сумње да је Антиохија врло рано постала велики хришћански центар. Уочљиве су тек распарене карике непрекидне традиције. Најпре треба споменути Теофила Антиохијског, не само писца, него и мислиоца. Касније се сусрећемо са именом презвитера Малхиона који је био старешина јелинске школе. Он је био један од главних изобличитеља Павла Самосатског. Приближно овом времену припада учитељска делатност знаменитог и познатог Лукијана. Једновремено са Лукијаном у Антиохији је поучавао презвитер Доротеј. Евсевије (који је слушао његово тумачење Писма у Цркви) га описује као учену особу, znalца јеврејског језика, који је читао јеврејске књиге, али коме не беше страна ни јелинско образовање. На тај начин је Антиохија већ у III веку постала жариште библијских радова. Већ тада се уобличава својеврсност њеног егзегетског стила. Антиохијце карактерише

уздржани и чак непријатељски однос према егзегетском алегоризму. У томе смислу је веома светао лик светог Евстатија Антиохијског, који је дошао са стране и борио се са аријанствујућим лукијанистима... Уопште, полемика и супротстављање беху међу главним факторима у настајању антиохијског богословског типа IV века, чији најсветлији представник беше Диодор Тарсијски. Са Лукијаном он беше повезан посредством његовог ученика Евсевија Емеског, који се школовао и у Едеси. Диодор беше ревносни аскета и борац за Православље, најпре против аријанаца, а затим против аполинариста. Он је врло много писао и то на најразличитије теме. Но, пре свега, он беше егзегета. Из Старог Завета је објаснио Петокњижје, Псалме, Књиге Царстава, тешка места из Дневника, Приче, Еклисиаста, Песму над песмама, Пророке, а из Новог Завета Јеванђеља, Дела апостолска, Прву посланицу Јованову. О свему томе ми можемо судити само на основу оскудних одељака. Уосталом, сачувано је његово кратко расуђивање „О сагледавању и алегорији“, у коме укратко излаже своје основне егзегетске претпоставке. Диодор разликује: историју, сагледавање и алегорију. По Диодоровом мишљењу, у Писму не постоје алегорије. Другим речима, Писмо није прича... Библијска казивања и изреке свагда су реалистичне и непосредно се односе на оно о чему је реч. Због тога библијско тумачење треба да буде „исторично“, треба да је „чисто излагање о ономе што се збило“. Алегоризам, међутим, одступа од правог смисла, „мења подмет“. У алегоризму се говори о једном, а подразумева се друго. Од алегорије треба разликовати „сагледавање“, које у самој историји открива узвишенији смисао. Тиме се историјски реализам не пориче, већ претпоставља. Управо тако је библијска места објашњавао и апостол Павле. Диодор, вероватно, пре свега, штити библијски реализам од „јелинизма“, који он примећује у алегоријским тумачењима. Но, у исто време, он избегава и „јудаизам“, ограђујући се од грубог вербализма који не иде даље од речи. Много тога је у Библији казано иперволично: казивања и изражавања очигледно премашују меру времена. То јасно указује на други, другостепени смисао: то је најчешће профетски или праобразни смисао. „Сагледавање“, о коме говори Диодор, јесте, пре свега, егзегетска дивинација, која раскрива праобразе. Диодор је био далеко од вербалистичког рационализма. Библија је за њега свештена књига. Божанској благодати је својствено да се открива у многим видовима... Тешко је судити о томе на који начин је Диодор на делу примењивао своја основна правила. У сваком случају, и у историјско - граматичком методу су постојале опасности, не мање него у алегоризму. „Александријској школи је претила опасност да створи неко своје Свето Писмо, врло оштроумно примећује Болотов, а антиохијској да се задржи сувише уз речи, да заборави да »историји« треба да следи »теорија«"... У егзегетици Теодора Мопсуестијског, Диодоровог ученика, та опасност се и показала. Златоусти је био далеко од Теодорове крајности. Очигледно је даје он био много ближи Диодору. Може се претпоставити да се он у својим егзегетским опитима користио тумачењима свога учитеља. Нема сумње да се користио и тумачењима Евсевија Емесијског. Но, са друге стране, он се користио и делима Кападокијаца, које пре можемо зближити са александријском традицијом. Уопште, треба рећи да Златоусти у својим тумачењима свагда остаје реалиста. Међутим, сами догађаји поучавају или пророкују. У томе је темељ „типолошких“ објашњења, која се суштински разликују од алегорије. У учењу „о типовима“, тј. обличјима, крије се суштина Златоустових егзегетских ставова. То је

првенствено везано са питањем о религиозном значају свештених књига за сваког верујућег, тј. за мноштво читалаца које није одређено и ограничено ни временом, ни местом. Томе треба да одговара мноштвеност смисла самог Писма. То питање особито добија на својој оштрини приликом тумачења Старог Завета. Чисти „историзам“ би се ту неизбежно претворио у „јудаизам“. Управо ту „типологија“ добија своју нарочиту важност. Прави „типологизам“ је могућ само на реалистичкој основи. Не треба се чудити томе што је управо у антиохијској егзегези учење о прасликама и праобразима развијено у пуној мери. Код Златоустог је то повезано са његовом блискошћу богословљу апостола Павла. Али, и целокупно антиохијско егзегетско богословље беше на неки начин „павлинизам“.

3. У Писму, као у речи Божијој, постоји извесна триразмерност, дубина... Стога тумач мора да проникне испод површинског слоја, даље или дубље од речи. То је основно правило, основни став Златоустов. То је, пре свега, повезано са извесном непотпуношћу или чак тамном библијске речи. Бог је свакако говорио човеку, примећује Златоусти, „прилагођавајући се немоћи слушалаца“... Тако он објашњава библијске антропоморфизме и антропопатизме. „Отац се не обазире на своје достојанство када тепа деци“. На исти начин он објашњава и недоречености у Новом Завету: Никодиму Спаситељ није казао о свом Божанском достојанству, „јер би то за слушаоца било недоступно и превремено“... Из истог разлога и апостоли врло често говоре о Христу као о човеку, не откривајући ништа више пре времена... Из тих разлога је потребно шире и садржајније тумачење таквих места. То нарочито важи за Стари Завет. Међутим, то није тако само стога што тада још није настало време за пуно Откривење. Може бити да је Златоусти прекомерно наглашавао дидактичку „тамноту“ Старог Завета. Главни узрок те тамноте се састоји у томе што је Стари Завет усмерен на оно што долази, што представља неко јединствено пророштво... Златоусти је уобичајавао да говори: обличје. Он примећује: „Не тражи у обличју пуну стварност. Гледај само на сродност обличја са стварношћу и на предност стварног пред његовим обличјем“... Стари Завет се испунио у Новом. Због тога, само исходећи из Новог, ми можемо схватити и распознати „истину“ или смисао Старог. „Обличје, објашњава Златоусти, не треба да буде савршено различито од истине, иначе неће бити обличје. Исто тако, оно не треба да буде ни саврше но истоветно са истином, јер би тада било сама истина. Оно треба да стоји у својим границама, не садржећи у себи сву истину и не удаљавајући се од ње у потпуности. Јер, кад би имало све, било би сама истина. А кад не би имало ничега (од истине), не би могло бити обличје. Оно треба нешто да има у себи, а нешто треба да остави истини“... Праизображење или праобраз састоји се у томе што одвојени догађаји указују на нека друга догађања у будућности. „Типологија“ се разликује од алегорије по томе што објашњава догађаје, а не речи. Алегоријско схватање у библијским казивањима види само приче, само чисте симболе. Оно не разликује два плана стварности, него два схватања једног и истог симбола. Стари и Нови Завет за алегористу јесу два система тумачења, два погледа на свет, али не и две етапе домостројне историје [спасења]. У томе се и садржи иреализам алегоријског метода. Историјски реализам не преобраћа Библију у световну историју. Чак ни Теодора Мопсуестијског не треба сматрати за историчара - позитивисту. И за њега Библија

у целини јесте христолошка, месијанска књига: догађаји Старог Завета праобразују оно што долази, проричу. Библија је препуна наговештаја и предосећања. Она је то још више за Златоустог. У извесном смислу, алегоријски мотив се укључује у типолошко тумачење. Ипак, симболични су факти, а не речи. Тако, Исааково жртвоприношење означава и Крст... Тако старозаветно јагње праобразује и Христа.... Тако и пресељење у Египат и излазак из њега предсказује бекство Јосифа са Младенцем у Египат и враћање у Палестину... Лако је схватити да при томе остаје иста условност и произвољност у тумачењу, као и код алегориста... Други низ праобраза Златоусти види у самим речима, у начину изражавања, нарочито у пророчким речима. Пророци су говорили образним језиком: код њих је симболизам присутан у правом смислу речи. Ипак, сама предсказања су многозначна: односе се на низ чинова који откривају један другог. При томе, често се она односе на оно што се већ десило, што је прошло. Тако је Мојсије пророковао када је казивао о небу и земљи... Јаков је пророковао о Јуди, али истовремено и о Христу. Псалми имају двојаки смисао. Исто се односи и на Нови Завет. Јеванђеља су исторична, али истовремено сама јеванђелска збивања као да праобразују будућу судбину и пут верујућих душа које приступају Христу. Осим тога, Спаситељ врло често говори у причама. Управо тиме се објашњава наравствени приступ јеванђелским текстовима. Из свега реченог се објашњава религиозни смисао „историјско - граматичке" егзегетике. То не беше рационално, емпиријско тумачење Писма. Не треба преувеличавати ни „научност" антиохијских тумачења. Ерудиција антиохијских егзегета не беше ни већа, ни строжија од ерудиције александријаца. У сваком случају, Златоусти није знао јеврејски језик, као уосталом ни Теодор Мопсуестијски. Стога су обојица следили грчки текст, коме су придавали одлучујући значај: питања о неслагласју јеврејског и грчког текста остала су неразјашњена. Ни историјска перспектива, у којој је Златоусти разлагао своја библијска објашњења, није била довољно широка. Он се ограничавао кратким подацима о писцу књиге, о околностима у којима је књига написана, о циљу њеног писца, да би затим кренуо за њеним планом, за кретањем мисли. Златоустова тумачења Новог Завета представљају његова најбоља дела. То је примећено још у старини. То мишљење се установило благодарећи прозорљивости којом је Златоусти хватао и најмање преливе грчке речи... У Златоусту се осећа филолог у ситуацијама док поставља питања ко говори, коме говори, шта и о чему говори... Он разоткрива нијансе синонима, подједнако могуће обрте речи... Смисао Писма он свагда настоји да изведе из самог Писма: односно мало и ретко се позива на предање. За њега Библија као да је сама себи довољна. У томе је Златоусти близак Оригену. И александријци и антиохијци једанко су стремили да ухвате и покажу „унутрашњи" или „духовни" смисао Писма: разилазили су се у методима, али не и у постављеном задатку. Та методолошка разлика делимично је скопчана са разликом античких филолошких традиција којима су они нагињали: јер разлика, па чак и борба „алегоријског" и „историјско - граматичког" метода усходи ка античкој егзегетици класичних текстова. Али, пре свега, она је везана за разлику религиозног доживљавања историје. Није узалуд Диодор Тарсијски оптуживао александријске алегористе да не схватају историју... Беше то, ипак, разликовање тенденција, пре него решења. Основни задатак за свагда је остао објашњење и откривање смисла било речи, било догађаја... У плану наравственог приступа

александријци и антиохијци суједни другима били врло близу. Теодор Мопсуестијски се највише удаљио од александријаца. Међутим, код њега је библијска егзегеза скоро изгубила свој религиозни смисао. То је било скопчано са његовим општим богословским скретањем, са његовим својеврсним хуманизмом... У оваквим својим крајностима антиохијски правац је био осуђен. Међутим, истина антиохијског егзегетског реализма беше задржана: нарочито њен однос према Писму као историји, а не као према причи... Управо у овоме беше Златоустова сила.

Преузето са православног сајта: www.lazarica.org.vu